

МАРКАЗИЙ ФАРҒОНА НЕОЛИТ ДАВРИ ЖАМОАЛАРИ МАДАНИЯТИ

Кандахров Ифтихор Абдумурот ўғли

Ўзбекистон Республикаси маданий мерос агентлиги Я.Ғуломов номидаги самарқанд
археология институтининг тош даври археологияси бўлими
кичик илмий ходими

<https://doi.org/10.5281/zenodo.8118936>

Аннотация. Ушбу мақолада Марказий Фарғона неолит жамоалари ва ёдгорликлари ёритилган.

Калит сўзлар: Ю.А. Заднепровский, Г.Ф. Коробкова, Ў.И. Исломов, неолит, Мадёр, Обишир маданияти, микропластина, нуклеус.

CULTURE OF CENTRAL FERGANA NEOLITHIC COMMUNITIES

Abstract. In this Makola, the Neolithic communities and monuments of Central Fergana are illuminated.

Key words: Yu.A. Zadneprovsky, G.F. Korobkova, O.I. Islamov, Neolithic, Madyor, Obishir culture, microplastina, nucleus.

КУЛЬТУРА НЕОЛИТИЧЕСКИХ ОБЩИН ЦЕНТРАЛЬНОЙ ФЕРГАНЫ

Аннотация. В этой статье рассматриваются неолитические общины и памятники центральной Ферганы.

Ключевые слова: Ю.А. Заднепровский, Г.Ф. Коробкова, О.И. Исламова, неолита, мадьярской, Обиширской культур, микропластина, ядрышко.

Фарғона водийси кишилиқ тарихи тош асри неолит даври жамоалари моддий маданиятини ўрганишда истиқболли ўлкадир. Марказий Фарғонадаги бу даврга оид дастлабки топилмалар 1958 йили Б.З. Гамбург ва Н.Г. Горбуновлар томонидан қуриган Дамқўл ва Марказий Фарғонанинг шимолий қисмларида топилган. Улар томонидан аниқланган материаллар В.М. Массон ҳамда В.А. Рановларнинг асарларида ўз аксини топган. 1963 ва 1964 йилларда Марказий Фарғонада қидирув ишлари Ю.А. Заднепровский томонидан амалга оширилган. Натижада, Қорақалпоқ даштидан микролитоид кўринишга эга 21 та топилмажой аниқланди.

Топилмалар Марказий Фарғонанинг жанубий, шарқий ва шимолий қисмларидан ҳам топилган. Ю.А. Заднепровский томонидан Марказий Фарғонадан аниқланган неолит даврига оид материаллар кейинги қатор йиллар мобайнида Г.Ф. Коробкова томонидан илмий жиҳатдан тўлиқ ва синчиклаб ўрганилган. 1965 йили Ў.И. Исломов бошчилигидаги Ўзбекистон Республикаси археология институти экспедицияси томонидан 23 та топилмажой аниқланган. Кейинчалик. Марказий Фарғонада Фарғона ва Россия археологик экспедициялари тадқиқот ишлари олиб борди. Бу изланишлар 1967, 1969, 1970 йилларда амалга оширилган. Барча тадқиқотлар умумийлашган ҳолда Ў.И. Исломов ва В.И. Тимофеевларнинг қатор мақолалари ва монографиясида ўз аксини топган. Натижада, бу ердан 120 дан зиёд маконлар топиб ўрганилган.

Марказий Фарғонанинг неолит даврига оид топилмажойлари қаторига Замбар 1-3 пунктлари, Янгиқадам 1-28, Дорожқўл, Тойпоқ 1-15, Узункўл 1-5, Янгисув, Гўртепа, Сигирчилик, Мадёр 1 15, Дамқўл топилма жойлари ва бошқаларни киритиш мумкин. Адабиётларда Ҳисор маданиятининг тарқалиши нафақат Ғарбий Тожикистон, балки Олой

водийси ва Тянь-Шан ҳудудларига ҳам тарқалганлиги таъкидланган. Шубҳасиз бундай материаллар Фарғона водийсидан ҳам топилган.

Шунинг билан бирга Фарғонанинг ўзида бошқаларга ўхшамайдиган чақмоқтошли индустриялар аниқланган. Марказий Фарғонадаги Қорақалпоқ чўли қадимда чўл ландшафтига эга бўлган неолит қабилаларининг маконлари кўллар бўйларида жойлашган. Марказий Фарғона неолити индустриялари микролит кўринишга эга бўлиб қуроллари салмогининг кўплиги билан, Ўрта Осиёдаги барча неолит ёдгорликларидан фарқ қилади. Ҳатто уларнинг конуссимон ва қаламсимон нуклеуслари ўта миттилиги билан ажралиб туради. Кўплаб тош буюмлар орасида кўпинча бир қирраси вентрал томонидан берилган бир тарафли ретушланган микропарахалар учрайди. Бироқ материалларнинг табиий таъсирлар натижасида емирилиб кетганлиги уларнинг функционал хусусиятини аниқлаш имконини бермайди. Бундан ташқари, бу ерда кертилган пластиналар, турли хил қирғиччалар, тешгичлар ва айрим баргсимон пойнаклар ҳам мавжуд. Бироқ Марказий Фарғона ёдгорликларининг биронтасида сопол буюмлар топилмаган.

Фарғона материалларининг ҳаддан ташқари ўзига хослиги ва ўта миттилиги уларни бошқа неолит комплекслари билан таққослаш имконини бермайди. Фақат айрим микролитларгина Калтаминор материалларига ўхшаб кетади. Эҳтимол, хронологик жиҳатдан ҳам улар бир-бирига яқин бўлиши мумкин. Шунини айтиш мумкинки, уларнинг ҳар иккаласи ҳам дашт ва чўл ҳайвонларини ва ўша пайтлардаги суви кўпроқ кўлларда балиқ овлаш билан шуғилланган жамоалардир.

Марказий Фарғона неолити даври ёдгорликларида ёрқин ифодаланган микролитизм ва унинг маҳаллий Обишир маданиятидан ўсиб чиққанлигининг кузатилиши бу ердаги ёдгорликларни мезолитдан янги тош асрига ўтиш ёки илк неолит даври билан саналаш имконинини беради. Анча кейинги даврларга Шимолий Фарғонадаги айрим ёдгорликларгина хос бўлиши мумкин ва улар йирик пластиналар, неолитга тўла хос бўлган тош рандалари ва бошқа буюмлари билан ажралиб тур ади (Мадёр 3, 4 ва бошқалар). Айтиш жоизки, Обишир ва Марказий Фарғона маданиятларининг кейинги ривожини аниқ эмас, яъни унинг моддий қолдиқлари топилган йўқ.

Шундай қилиб, голоцен даврида Марказий Фарғона ҳудудлари мезолитнинг иккинчи ярмида, жанубий ғарбдан Сух водийси бўйлаб кириб борган Обишир маданияти вакиллари томонидан эгалланган. Кўпроқ Марказий Фарғонанинг жануби-ғарбий қисмида жойлашган 30 дан зиёд Обишир маданияти ёдгорликлари аниқланган. Неолит даврига келиб, барча жойларда бўлгани каби бир қатор кашфиётлар қилинади ва тош асри маданияти гуллаб яшнайд.

Бу даврда чайлалар типидagi уй жойлар ўрнини каркас типидagi ярим ертўлали турар жойлар эгаллайди, бу ўша давр учун мураккаб конструкцияли меъморий қурилиш фаолиятининг пайдо бўлиши эди (Қават 7 уйи). Айрим жойлардагина чайла типидagi мавсумий уйлар сақланиб қолади (Дорбазақир уйи). Хўжаликда ўта муҳим тармоқ инсон организми учун зарур протеинларни берувчи балиқчилик ривож топади. Кейинги маълумотларга кўра чорвачилик пайдо бўлади. Яна бир энг муҳим янгилик неолит давридан бошлаб ҳозиргача сақланиб келаётган сопол идишлар ишлаб чиқариш кашф қилинади. Бу буюмлар бадиий нақшлар бериш, уларнинг симметрик тарзда ишланишига ҳаракат қилиш ва ёдгорликлардан топилган кўплаб тақинчоқлар, табиий бўёқлар бу

даврда эстетик ва тасвирий санъатининг шаклланганлиги ва ривожланишда бўлганлигидан далолат беради.

Ўзбекистонда тош асри ёдгорликлари қатор ўзига хосликлари билан қўшни ҳудудлар материалларидан ажралиб туради. Бу нарса аввало, уларнинг хронологиясида намоён бўлади. Дунёнинг бошқа қитъалари учун қабул қилинган хронологик ишланмалар юртимиз ёдгорликларига мос келмайди.

REFERENCES

1. Мирсоатова.С “Ўзбекистонда тош даври маданиятлари муаммолари” Самарқанд. 2010.
2. Заднепропетровский Ю.А. Неолит Центральной Ферганы. КСИА, вып. 7. М.: 1966
3. Исламов У.И., Тимофеев В.И. Культура каменного века Центральной Ферганы. Ташкент. 1986.
4. Коробкова Г.Ф. Орудия труда и хозяйство неолитических племен Средней Азии. МИА, № 158. Л.: 1969